

ارزیابی شاخص‌های مورفولوژیک توده‌های بومی خربزه استان‌های خراسان

رضوی، شمالی و جنوبی

علیرضا سبحانی^۱ - مجید رضا کیانی^{۲*}

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۷/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۷/۱۲

چکیده

به منظور بررسی خصوصیات و طبقه‌بندی صفات توده‌های خربزه استان‌های خراسان (رضوی، شمالی و جنوبی) آزمایشی در مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی خراسان رضوی انجام شد. ۱۷ توده خربزه در قالب طرح آزمایشی بلوک‌های کامل تصادفی و با سه تکرار مقایسه شدند. در این آزمایش خربزه خاتونی که بیشترین سطح زیر کشت را نسبت به سایر توده‌ها در استان‌های خراسان شامل می‌شود عملکرد بیشتری را نسبت به اکثر توده‌ها نشان داد. عملکرد خربزه خاتونی برابر با ۲۸/۷۲ تن در هکتار بود. کمترین عملکرد مربوط به توده‌های قنات بشرویه (۱۸/۸۳ تن در هکتار)، چاه پالیز (۱۷/۰۴) و با خرمن سرخس (۱۶/۹۴ تن در هکتار) بود. تجزیه کلاستر بر اساس کل صفات مورد بررسی ارقام در چهار گروه قرار گرفتند و همچنین گروه‌بندی ارقام از نظر درصد قند، عملکرد و تعداد میوه در بوته نیز انجام شد و در همه این گروه‌بندی‌ها سه رقم زمستانی مشهد، چاه فالیز و جباری همیشه در یک گروه قرار داشتند که نشان از نزدیکی ژنتیکی این ارقام دارد. تجزیه فاکتور پنج عامل مهم را تعیین کننده ۷۵ درصد از تغییرات مشخص نمود که عامل اول شامل صفات عملکرد، وزن میوه، تعداد بوته، طول میوه، عرض میوه، وزن گوشت و وزن تر و خشک دانه ۲۷ درصد از تغییرات را پوشش می‌داد.

واژه‌های کلیدی: تنوع، درصدقند، دندروگرام، گروه‌بندی، همبستگی

مقدمه

خربزه محصولی ارزشمند از نظر تغذیه‌ای می‌باشد. خربزه یک گونه گرمسیری است که منشأ آن ایران و یا آفریقا است، کشورهای ایران، افغانستان، ترکیه، روسیه، عربستان، هند و چین از مراکز مهم تنوع ژنتیکی هستند که سبب ایجاد ارقام زراعی آن شده‌اند (۴). متخصصان طبقه‌بندی گیاهی ناحیه اصلی و اولیه طالبی و خربزه را کشور ایران و قفقاز و کشورهای همسایه ایران می‌دانند. خربزه از ایران و هندوستان به مالزی راه یافت و تا نواحی شمال استرالیا به کشت درآمد. گروهی دیگر از دانشمندان بر این عقیده هستند که زیرگونه‌های مختلف خربزه در آسیا و آفریقا به طور مجزا پدیدار گشتند. دانشمندان عامل به وجود آمدن ارقام مختلف را تنوع آب و هوایی و دما می‌دانند. خربزه و طالبی بهترین نتیجه را در آب و هوای

گرم و خشک می‌دهند. این گیاه بر اساس منشأ خود طالب گرم و به ویژه نور است. هوای ابری و بارانی در موقع رسیدن میوه باعث می‌شود که خربزه و طالبی طعم مطبوع و کیفیت لازم را پیدا نکند (۱۱).

طبق آمار فائو در سال ۲۰۱۲ سطح زیر کشت خربزه ۱۳۳۹۰۰۶ هکتار با عملکرد متوسط ۲۳/۸ تن در هکتار و تولید ۳۱۹۲۵۷۸۷ تن می‌باشد که بالاترین تولید متعلق به کشور چین با ۱۷۵۶۸۷۰۰ تن عملکرد (۵۵ درصد از تولید جهان) است که از سطحی معادل ۵۷۸۵۰۰ هکتار به دست می‌آید. ایران با تولید ۱۴۵۰۰۰۰ تن حدود ۴/۵ درصد از تولید جهانی را در اختیار داشته که از سطحی معادل ۸۰۰۰۰ هکتار به دست می‌آید (۹).

زارعین عمدتاً از بذور توده‌های محلی جهت کشت استفاده می‌نمایند. ولی ارقام خارجی باجمعیت مبدا داخلی که در سال‌های اخیر توسط افراد یا شرکت‌های فروشنده بذور وارداتی، به خارج از کشور انتقال و توسط شرکت‌های اروپایی و آمریکایی مورد اصلاح قرار گرفته و به کشور وارد می‌شوند بدلیل یکنواختی بالاتر از نظر شکل، رنگ پوست، اندازه میوه، هم‌رسی میوه‌ها، و خصوصیات کیفی گوشت میوه، بتدریج این ارقام جایگزین توده‌های بومی می‌شوند. با ورود این

۱- اعضای هیأت علمی بخش تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی خراسان رضوی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، مشهد

(Email: m.kiani@areeo.ac.ir

*) نویسنده مسئول:

ارقام به کشور ضمن ایجاد وابستگی و خروج مبالغ قابل ملاحظه ارز از کشور زمینه بیکاری برای تولید کنندگان بذر در داخل و افزایش قیمت بذر برای کشاورزان فراهم می‌گردد. لذا ضروریست تمهیداتی اندیشیده شود تا یکنواختی را در صفات زراعی و تجاری توده‌های بومی افزایش یافته و با معرفی رقم‌های مختلف نیاز جامعه کشاورزی تامین شود (۲) و (۳).

اهمیت گونه‌های وحشی در این است که به عنوان منابع ژنتیکی مقاومت به انواع بیماری‌ها تشخیص داده شده‌اند. مقاومت‌های مختلفی از طریق دو رگ‌گیری بین گونه‌ای از این روش به دست آمده است (۵). اصلاح گران توجه زیادی را به خصوصیات وراثتی کدوئیان داشته‌اند. صفاتی که می‌تواند اطلاعات جالب و مفیدی را در ارتباط با این گیاهان بدهند عبارتند از: عادت رویشی، شکل برگ، نر عقیمی، رنگ میوه، شکل میوه، سطح برگ، اندازه برگ، رنگ بذر، تلخی میوه و حساسیت یا مقاومت آن‌ها به آفات و بیماری‌ها (۶). خانواده کدوئیان یک پایه می‌باشند و علاوه بر اینکه دگرگشن هستند مقداری خودگشنی نیز در آن‌ها دیده می‌شود (۱). اکثر میوه‌های گونه‌های جالیزی بین ۵۰ تا ۵۰۰ بذر تولید می‌کنند که از نظر مطالعات ژنتیکی بسیار مفید است. با این حال این گیاهان فضای وسیعی از مزرعه را اشغال می‌کنند و کاشت تعداد زیادی از آن‌ها هزینه زیادی در بر دارد (۱). بررسی روابط بین عملکرد و اجزای آن کارایی برنامه‌های اصلاحی را از طریق انتخاب شاخص‌های مناسب افزایش می‌دهد (۷). در گذشته همبستگی بین اجزای عملکرد و عملکرد میوه خربزه توسط محققین بدست آمده است. صفاتی که اغلب مورد توجه بوده است شامل طول بوته و تعداد شاخه‌های اولیه (۱۷)، تعداد شاخ‌های اولیه، تعداد میوه در گیاه و وزن میوه در گیاه (۱۹)، طول و عرض میوه و شاخص شکل میوه (۱۲) می‌باشد. محققین افزایش عملکرد را مربوط به تعداد میوه در بوته و وزن متوسط میوه‌های تولیدی می‌دانند که در توده‌های برتر مشاهده می‌شوند (۱۱) او اظهار داشت که تعداد میوه‌های بازار پسند و وزن میوه اجزاء مهم عملکرد هستند. عملکرد میوه همبستگی مثبت و معنی‌داری با طول ساقه اصلی، تعداد انشعابات اولیه، تاریخ ظهور اولین گل ماده و متوسط وزن میوه دارد. یک همبستگی منفی بین تعداد میوه در گیاه و میانگین وزن میوه مشاهده شده است. در هیبریدها در نتیجه افزایش تعداد میوه و وزن میوه عملکرد افزایش پیدا کرده است.

از اجزاء عملکرد می‌توان تعداد میوه‌های قابل عرضه به بازار و وزن میوه‌ها را نام برد. عملکرد میوه همبستگی مثبت و معنی‌داری با طول ساقه اصلی، تعداد شاخه‌های اولیه، تاریخ ظهور اولین گل ماده و متوسط وزن میوه دارد. همچنین همبستگی منفی بین تعداد میوه در گیاه و میانگین وزن میوه مشاهده شده است (۱۱). اطلاعات در مورد همبستگی و رابطه بین خصوصیات مختلف در خربزه از موارد مهم و اصلی در اصلاح آن می‌باشد. این همبستگی

می‌تواند برای افزایش کارایی اصلاح با توجه به انتخاب زودتر و کاهش اندازه جمعیت در طی انتخاب مورد استفاده قرار گیرد (۱۵). بیشتر تحقیقات در مورد همبستگی صفات درخربزه بر روی ژن رسیدگی و توسعه علائم برای انتخاب آن متمرکز شده است (۱۶). بررسی‌های انجام شده روی صفات مختلف خربزه نشان داده است که همبستگی بین وزن میوه و طول میوه معنی‌دار می‌باشد (۱۷). همبستگی مثبتی بین تعداد میوه در بوته با تعداد شاخه‌های اولیه (۸۲ درصد) و بین تعداد شاخه‌های اولیه با ثانویه (۶۳ درصد) بدست آمد. همچنین همبستگی منفی بین زودرسی و کل مواد جامد محلول (۷۱ درصد) و نیز تعداد شاخه‌های اولیه با طول ساقه (۵۵ درصد) بدست آمد. همبستگی بین طعم میوه با زودرسی، با وزن میوه و با توسعه شبکه‌های روی میوه پایین و بین طعم میوه با با زودرسی و با کل مواد جامد محلول متوسط بود. همبستگی بین کل مواد جامد محلول با زودرسی بالا و با وزن میوه پایین بود همچنین همبستگی بین توسعه شبکه‌های روی میوه با وزن میوه، با زودرسی و با کل مواد جامد محلول زیاد بود. اندازه بذر ارقام خربزه به طور معنی‌داری با اندازه میوه همبستگی داشتند (۱۶). آزمایشات نشان دادند که درخربزه بین رنگ میوه زرد و عدم حضور شکاف بر روی پوست همبستگی وجود دارد (۱۴). وزن میوه و تعداد میوه در گیاه با عملکرد همبستگی مثبت زیادی دارند و برای تعیین عملکرد یک انتخاب اصلی می‌باشند (۱۲). در مطالعه همبستگی بین صفات در خربزه گزارش شده است که عملکرد میوه همبستگی مثبت با تعداد میوه، متوسط وزن میوه، تعداد برگ‌ها بر روی ساقه اصلی، طول ساقه، طول میانگره و شکل میوه دارد (۱۷). بررسی صفات و همبستگی آنها در خربزه نشان داد که وزن میوه، تعداد میوه، قطر گوشت و پوست، عرض و طول میوه، کابیتی، طول برگ و عرض برگ با عملکرد همبستگی معنی‌داری داشتند. فاصله میانگره‌ها، فاصله تاج تا محل تشکیل میوه و شاخص شکل میوه (طول میوه به عرض میوه) همبستگی با عملکرد نداشتند (۷).

آزمایشات نشان داده است که تعداد میوه در هر بوته و متوسط وزن میوه با عملکرد میوه همبستگی دارد و این دو عامل می‌توانند به عنوان معیاری برای گزینش در نظر گرفته شوند. زودرسی همبستگی مثبتی با طول بوته، تعداد انشعابات اولیه، و وزن میوه و نیز همبستگی منفی و معنی‌داری با میزان مواد جامد محلول میوه و مشبک بودن پوست دارد (۱۱) زولکارامی و همکاران (۲۰) خصوصیات خربزه را در شرایط مختلف شوری بررسی نمودند. صفات مربوط به میوه که اهمیت زیادی دارند عبارت بودند از: طول گیاه، تعداد و سطح برگ‌ها، طول و عرض میوه، وزن میوه و شیرینی آن (کل مواد محلول). بالاترین عملکرد و وزن گوشت میوه در شرایط شوری کم و بیشترین میزان قند (شیرینی میوه) در تیمارهای شوری بالاتر بدست آمد. آل‌ملفه و همکاران (۸) صفات مختلف گیاه و میوه را در شرایط تنش

ایجاد شد. در هر کرت سه ردیف به طول هشت متر قرار داشت بذرها به تعداد سه تا چهار عدد در گودال‌هایی به فواصل ۰/۵ متر انداخته شدند. سپس با ماسه روی بذرها پوشانده شد. پس از سبز شدن بوته‌ها، عملیات تنک صورت گرفت و در هر گودال یک بوته سالم باقی گذاشته شد.

آبیاری در موقع لازم برای تمامی گیاهان صورت گرفت. عملیات وجین علف‌های هرز و مبارزه با آفات و بیماری‌ها در صورت لازم انجام شد. در هنگام رسیدن میوه‌ها (در سه چین) از هر کرت به مساحت ۳۰ متر مربع، میوه‌های رسیده برداشت و وزن شدند. تعداد میوه در بوته، متوسط وزن میوه، طول و عرض میوه اندازه‌گیری شدند. میوه‌ها برش داده شده و قطر گوشت، وزن گوشت و پوست و طول حفره داخلی (کاویتی) اندازه‌گیری شدند. میزان قند با دستگاه رفرکتومتر محاسبه شد. چند قطره از محلول آب میوه هر رقم خربزه بطور مجزا در داخل دستگاه قرار داده شد درپوش محافظ را بسته و صفحه شیشه‌ای را مقابل نور مستقیم آفتاب قرار داده و پس از خواندن از روی عدد بریکس نشان داده شده به جدول بریکس (Brix) مراجعه تا میزان درصد قند در آب میوه خربزه مشخص شود.

داده‌ها با نرم افزار SAS و SPSS آنالیز شده و تجزیه کلاستر و مولفه‌های اولیه انجام شد. مقایسه میانگین به روش آزمون چند دامنه‌ای دانکن صورت گرفت.

نتیجه و بحث

توده‌های مورد نظر از نظر زمان سبز شدن اختلاف معنی‌داری نداشتند و همه توده‌ها در فاصله ۴ تا ۷ روز پس از اولین آبیاری سبز شدند. نتایج مقایسه میانگین صفات مورد بررسی در جدول ۱ نشان می‌دهد که توده‌های خربزه از نظر تمامی صفات مورد بررسی به غیر از تعداد ساقه در بوته، در سطح ۵ درصد اختلافات معنی‌داری داشتند. توده‌های خربزه‌بندی، کوهسرخ کاشمر، عباس شوری، جعفرآبادی و حاج ماشاء‌اللهی دارای عملکرد میوه یکسان بودند و نسبت به سایر توده‌ها عملکرد بیشتری را نشان دادند. در این آزمایش خربزه خاتونی که بیشترین سطح زیر کشت را نسبت به سایر توده‌ها در استان‌های خراسان شامل می‌شود عملکرد بیشتری را نسبت به اکثر توده‌ها نشان داد. عملکرد خربزه خاتونی برابر با ۲۸/۷۲ تن در هکتار بود. کمترین عملکرد مربوط به توده‌های قنات بشرویه (با عملکرد ۱۸/۸۳ تن در هکتار)، چاه پالیز (۱۷/۰۴) و با خرمن سرخس (با عملکرد ۱۶/۹۴ تن در هکتار) بود (جدول ۱).

خربزه جعفرآبادی بزرگترین میوه‌ها و خربزه‌های قنات بشرویه و با خرمن سرخس کوچک‌ترین میوه‌ها را تولید کردند. متوسط وزن یک میوه در خربزه جعفرآبادی ۳/۵۰ کیلوگرم و در خربزه‌های قنات بشرویه

کم آبی بررسی کردند. همبستگی زیادی بین آب مصرفی و عملکرد و نیز رشد میوه مشاهده شد. رشد و عملکرد میوه در یک فصل بسته به منطقه متفاوت بود. فیضیان و همکاران (۷) رابطه بین اجزای عملکرد و آثار مستقیم و غیر مستقیم آنرا بر روی عملکرد ۴۹ ژنوتیپ بومی خربزه ایران مورد بررسی قرار دادند. از یک مدل تجزیه مسیر ترتیبی برای صفات مختلف براساس حداکثر اثر مستقیم و نیز حداقل چند همراستایی استفاده شد. دو صفت تعداد میوه و میانگین وزن میوه‌ها در هر بوته به عنوان صفات ردیف اول ۹۱ و ۸۳ درصد از تنوع موجود در صفت وابسته وزن کل میوه‌های (عملکرد) هر بوته را، به ترتیب در شرایط هرس و غیرهرس توجیه کردند. از طریق تجزیه بوت استرپ مشخص شد که تمام اثرهای مستقیم معنی‌دار هستند. نتایج این بررسی نشان داد که امکان استفاده از تجزیه مسیر ترتیبی برای مشخص کردن روابط بین صفات وابسته به عملکرد در خربزه وجود دارد.

تاکنون کارهای محدودی برای استفاده از منابع ژنتیکی خربزه به منظور بهره‌برداری و اصلاح خربزه انجام شده است. اولین قدم جمع‌آوری منابع ژنتیکی خربزه است، با توجه به وجود تنوع بالا در بین توده‌های خربزه خراسان بزرگ و احتمال از دست رفتن توده‌های بومی ارزشمند، این تحقیق با هدف بررسی، جمع‌آوری و ثبت خصوصیات توده‌های بومی این منطقه به منظور استفاده‌های در برنامه‌های اصلاحی انجام شد.

مواد و روش‌ها

این تحقیق از سال ۱۳۸۷ با جمع‌آوری بذر ۱۷ توده خربزه از مناطق مختلف استان‌های خراسان رضوی و جنوبی شامل شهرستان‌های مشهد، کاشمر، سرخس، بشرویه، سبزوار، درگز و بجستان آغاز شد و توده‌ها در یک طرح در قالب بلوک‌های کامل تصادفی و در سه تکرار در مزرعه ایستگاه تحقیقات کشاورزی خراسان رضوی (طرق) مقایسه شدند. ایستگاه تحقیقات کشاورزی طرق در شش کیلومتری جنوب شرقی مشهد و در موقعیت جغرافیای ۵۹° و ۳۸° طول شرقی و ۳۶° و ۱۶° عرض شمالی و با ارتفاع ۹۸۰ متر از سطح دریا قرار دارد. خاک مورد مطالعه دارای بافت سیلت لوم با اسیدیته برابر با ۷/۸، پتاسیم قابل جذب ۱۴۵ppm، فسفر قابل جذب ppm و ازت کل ۰/۰۶ درصد بود.

در فروردین ۱۳۸۹ زمین مورد نظر برای کشت توده‌های محلی آماده شد. میزان کود بر اساس آزمون خاک و نظر کارشناسان بخش خاکشناسی به میزان ۲۰۰ کیلوگرم در هکتار اوره در ۳ نوبت (خاکدهی، گلدی و رشد میوه‌ها)، کود پتاسیم به میزان ۱۵۰ کیلوگرم در هکتار قبل از کاشت و کود فسفات تربیل به میزان ۲۰۰ کیلوگرم در هکتار قبل از کاشت به خاک داده شد. سپس ردیف‌های سه متری

تعداد ساقه‌ها در بوته در خربزه‌ها قصری و جعفرآبادی (۵/۲ عدد) نسبت به خربزه محلی سرخس (۴/۲ عدد) بیشتر بود. در مجموع اختلافات توده‌ها از نظر تعداد ساقه در بوته زیاد نبود. طول بوته در توده محلی سرخس از همه کمتر و برابر با ۱۳۶/۳۳ سانتی‌متر و در خربزه توده چاه فالیز از سایر توده‌ها بیشتر و برابر با ۲۰۰ سانتی‌متر بود (جدول ۱).

و یا خرمن سرخس ۱/۹۳ کیلوگرم بود. خربزه‌های کوهسرخ کاشمر و عباس شوری با ۳/۴ عدد، بیشترین، و خربزه‌های درگزی، یا خرمن سرخس، محلی بشرویه و زین آباد با دو عدد، کمترین تعداد میوه در بوته را داشتند (جدول ۱).
ژنوتیپ‌های خربزه از نظر وزن هزاردانه نیز اختلاف معنی‌داری را نشان دادند به طوری‌که خربزه عباس شوری بالاترین وزن هزاردانه (۸۳/۳۳ گرم) و خربزه زین آباد پایین‌ترین وزن هزار دانه (۵۳/۰۰ گرم) را داشت (جدول ۱).

جدول ۱- مقایسه میانگین صفات رشدی مختلف در توده‌های بومی خربزه خراسان رضوی
Table 1- Mean comparing of local melon populations traits in Khorasan Razavi Province

رقم Variety	طول میوه Length of fruit (cm)	طول بوته Length of stem (cm)	تعداد ساقه در بوته No. stem in plant	وزن هزار دانه 1000 seed weight (g)	تعداد میوه در بوته Fruit Number	متوسط وزن میوه Fruit weight (kg)	عملکرد Yield (t/ha)
درگزی Dargazi	35.67c	161.67d	4.8ab	60.83h	1.9f	2.73b	23.38 cd
جباری Jabbari	36.79c	187.67ab	4.5ab	70.00d	2.5c	2.53cd	27.73b
قصری Ghasri	44.90a	176.33bcd	5.2a	67.67e	2.5c	2.23fgh	24.69cd
زمستانی مشهد Mashhad	29.80e	186.67ab	4.7ab	74.33c	2.5c	2.13ghi	23.51cd
بندی Bandi	33.0d	193.33ab	4.7ab	64.33g	2.9b	2.43de	31.52a
قنات بشرویه Ghanat Boshroieh	37.43c	192.33ab	4.3 ab	60.50h	2.2d	1.93j	18.83e
باخرمن سرخس Bahkharman	33.33d	178.33bc	4.3ab	56.66i	2f	1.93j	16.94e
کوهسرخ کاشمر Kohsorkh kashmar	30.38e	191.67ab	4.5ab	56.66i	3.4a	2.1hij	31.36a
محلی سرخس Mahalli sarakhs	33.57d	136.33e	4.2b	56.66i	2.2d	2.30efg	22.26d
عباس شوری Abbas shori	30.13e	162.67cd	4.8ab	83.33a	3.4a	2.23fgh	33.28a
چاه فالیز chah faliz	27.30f	200.0a	4.3ab	80.00b	2.1def	2.00ij	17.04e
محلی بشرویه Mahalli boshroie	32.83d	183.33ab	4.7ab	60.67h	2f	2.76bc	23.98cd
زین آباد Zin abad	35.77c	190.67ab	5.0ab	53.00j	۲f	2.7bc	23.29cd
خاقانی Khaghani	42.25b	183.33ab	5.0ab	60.67h	2.1def	2.77b	25.20c
جعفرآبادی Jafar Abadi	46.37a	193.33ab	5.2a	66.17f	2.1def	3.50a	33.13a
حاج ماشاء الهی Haj mashallahi	37.33c	180.0b	4.8ab	61.50h	2.9b	3.37a	31.04a
خاتونی Khatooni	36.37c	190.0ab	4.7ab	68.47e	3b	3.17a	28.72b

در هر ستون اعداد با حروف مشترک اختلاف معنی‌داری در سطح ۵ درصد با استفاده از آزمون چند دامنه‌ای دانکن ندارند.

In each column the number with same letters has no significant difference in 5% probability according to Duncan's multiple range test.

ادامه جدول ۱- مقایسه میانگین صفات توده‌های بومی خربزه خراسان رضوی

Table 1- Comparing melon genetic resources traits

رقم Variety	میزان بذر خشک در میوه Seed dry weight (g)	وزن بذر تر در میوه Seed Fresh weight (g)	قطر گوشت Fruit Tissue width (cm)	وزن پوست میوه Fruit skin weight (kg)	وزن گوشت میوه Fruit tissue weight (kg)	قند میوه Fruit sugar content (%)	عرض میوه Fruit width (cm)
درگری Dargazi	51.667ab	251.667bcd	3.733bc	1.167b	2.667bc	13.0a	16.27bc
جباری Jabbari	52.333a	300.00abc	3.00d	0.833cde	1.900efgh	11.1bcd	14.57c
قصری Ghasri	55.00a	250.00cd	3.00d	0.973cd	2.733bc	10.3bcdef	18.17bc
زمستانی مشهد Mashhad	41.00def	257.667abcd	3.700bc	0.920cd	1.600h	6.7g	18.33bc
بندی Bandi	43.00de	301.667ab	3.967b	0.845def	2.489cd	9.8def	18.00bc
قنات بشرویه Ghanat Boshroieh	41.667def	253.333bcd	4.467b	0.726efg	2.067efg	9.7def	14.50c
باخرمن سرخس Bahkharman	45.667bcd	250.00cd	3.733bc	0.651gh	1.867efgh	8.8ef	13.57c
کوهسرخ کاشمر Kohsorkh kashmar	36.333f	200.00e	3.733bc	0.755efg	1.800fgh	12.0ab	17.57bc
محلای سرخس Mahalli sarakhs	36.333f	153.333f	3.00d	0.571h	1.725gh	11.0bcd	14.57c
عباس شوری Abbas shori	42.333def	248.333d	3.00d	1.018c	1.733gh	9.7def	19.10bc
چاه فالیز chah faliz	41.00def	253.333bcd	3.467c	0.852def	1.700gh	10.5bcde	18.17bc
محلای بشرویه mahalli boshroie	51.667ab	275.0abcd	2.533e	0.650gh	1.533h	9.5def	14.67c
زین آباد zin abad	38.333ef	203.333e	3.967b	0.575h	2.117ef	9.5def	15.27bc
خاقانی Khaghani	43.333de	275.0abcd	3.500c	0.852def	2.492cd	11.5abc	28.58a
جعفرآبادی jafar Abadi	50.667abc	270.00abcd	4.00b	1.373a	2.867b	11.0bcd	15.63bc
حاج ماشاء الهی Haj mashallahi	45.00c	298.333abcd	3.00d	0.867def	2.233de	8.7f	16.87bc
خاتونی khatooni	55.00a	303.333a	4.00b	1.433a	3.250a	12.1ab	20.50b

در هر ستون اعداد با حروف مشترک اختلاف معنی‌داری در سطح ۵ درصد با استفاده از آزمون چند دامنه‌ای دانکن ندارند.

In each column the number with same letters has no significant difference in 5% probability according to Duncan's multiple range test.

خربزه درگری (تاشکندی) بیشترین درصد قند (۱۳ درصد) را در بین توده‌های مورد بررسی داشت (جدول ۱). همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، وزن پوست میوه و وزن گوشت آن در توده خاتونی از سایر توده‌ها بیشتر و به ترتیب ۱/۴۳ و ۳/۲۵ کیلوگرم بود. وزن گوشت میوه در خربزه زمستانی مشهد (۱/۶۰ کیلوگرم) و در خربزه محلای بشرویه (۱/۵۳۳ کیلوگرم) از سایر توده کمتر بود.

طول میوه خربزه جعفرآبادی با ۴۶/۳۷ سانتی‌متر و خربزه قصری با ۴۴/۹۰ سانتی‌متر نسبت به سایر توده‌ها بیشتر بود. کمترین طول میوه یعنی ۲۷/۳۰ سانتی‌متر مربوط به خربزه چاه فالیز بود. عرض میوه در خربزه خاقانی بیشتر از سایر توده‌ها (۲۸/۵۸ سانتی‌متر) بود و در سایر توده‌ها اختلاف زیادی بین توده‌ها مشاهده نشد (جدول ۱). اختلافات توده‌های بومی از نظر میزان قند میوه، معنی‌دار بود.

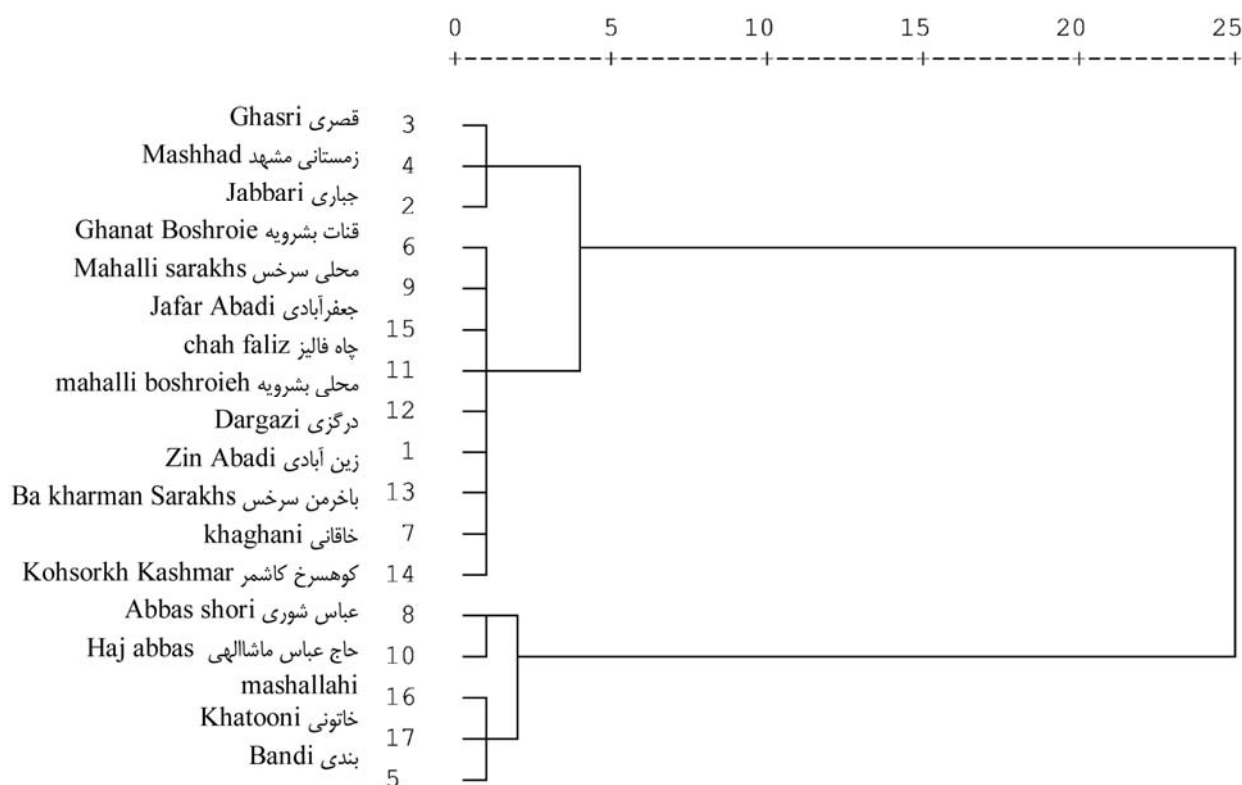
جدول ۲- همبستگی صفات رشدی مختلف در توده های بومی خربزه خراسان رضوی
Table 2- Correlation between local melon populations traits of Khorasan Razavi Province

عملکرد Yield	وزن میوه Fruit weight	تعداد میوه Fruit No.	وزن هزار دانه 1000 seed weight	تعداد ساقه Stem No.	طول بوته Stem length	طول میوه Fruit length	عرض میوه Fruit width	درصد قند Fruit Sugar content	وزن گوشت Tissue weight	وزن پوست Skin weight	قطر گوشت Tissue width	وزن بذر Fresh seed weight	میزان بذر خشک Dry seed weight
۱													
0.430	۱												
**	-0.296	۱											
0.731													
0.170	-0.162	0.318	۱										
0.493*	0.649**	0.049	0.074	۱									
0.048	0.027	0.028	0.141	0.152	۱								
0.221	0.292	-0.223	-0.250	0.651**	0.040	۱							
0.220	0.079	0.205	0.235	0.382	0.124	0.182	۱						
0.103	0.375	-0.133	-0.239	0.071	-0.221	0.247	0.095	۱					
0.352	0.390	0.059	-0.081	0.563*	0.146	0.695**	0.332	0.211	۱				
0.476	0.351	0.258	0.457	0.468	0.153	0.377	0.284	0.092	0.733	۱			
-0.011	-0.037	0.015	-0.241	0.019	0.455	0.124	0.013	-0.134	0.422	0.227	۱		
0.294	0.154	0.154	0.378	0.287	0.519*	0.229	0.256	-0.248	0.401	0.502*	0.127	۱	
0.148	0.313	-0.097	0.191	0.414	0.104	0.519*	-0.011	0.064	0.581*	0.062	-0.201	0.642**	۱

نتیجه با بررسی‌های فیضیان و همکاران (۷) مطابقت ندارد. علت این اختلاف در نتیجه، مربوط به خصوصیات ژنتیکی ژنوتیپ‌ها می‌شود. با توجه به اینکه نژادهای خربزه ایران پتانسیل تولید میوه‌های درشت را دارند تعداد میوه تاثیر زیادی بر عملکرد دارد (۷ و ۳). براساس تجزیه کلاستری که بر اساس کل صفات مورد اندازه‌گیری به روش واردز و با استفاده از مربع فاصله اقلیدسی ترسیم شد. ۱۷ رقم خربزه به چهار گروه تقسیم شدن گروه اول شامل قصری، زمستانی مشهد، جباری بودند گروه دوم عبارت بودند از قنات بشرویه، محلی سرخس، جعفر آبادی، چاه فالیز، محلی بشرویه، درگزی، زین آبادی، باخرمن سرخس، خاقانی و در گروه سوم اقام کوهسرخ کاشمر و عباسپور قرار داشتند و در نهایت حاج ماشا الهی، خاتونی و بندی در گروه چهارم قرار گرفتند (شکل ۱).

توده قنات بشرویه با قطر گوشت ۴/۴۶۷ سانتی‌متر بیشترین، و توده محلی بشرویه با ۲/۵۳ سانتی‌متر کمترین قطر گوشت را داشتند. وزن بذر تر در یک میوه و همچنین وزن بذر خشک در یک میوه در توده خاتونی از سایر توده‌ها بیشتر و به ترتیب ۳۰۳/۳۳ و ۵۵ گرم بود. کمترین میزان بذر تر در خربزه محلی سرخس (۱۵۳/۳۳ گرم) و کمترین میزان بذر خشک بذر در توده‌های کوهسرخ کاشمر و محلی سرخس (۳۶/۳۳ گرم) مشاهده شد (جدول ۱). همبستگی صفات در جدول ۲ نشان می‌دهد که تعداد میوه ($r=0/731$) و تعداد ساقه ($r=0/493$) با عملکرد همبستگی دارند. تعداد ساقه با وزن میوه نیز همبستگی بالایی را نشان داد.

در بسیاری از تحقیقات تعداد ساقه‌های اولیه به عنوان یک عامل مهم در عملکرد میوه معرفی شده است (۱۳ و ۱۷) در این بررسی تعداد ساقه در گیاه همبستگی معنی‌داری با عملکرد میوه نشان داد. این

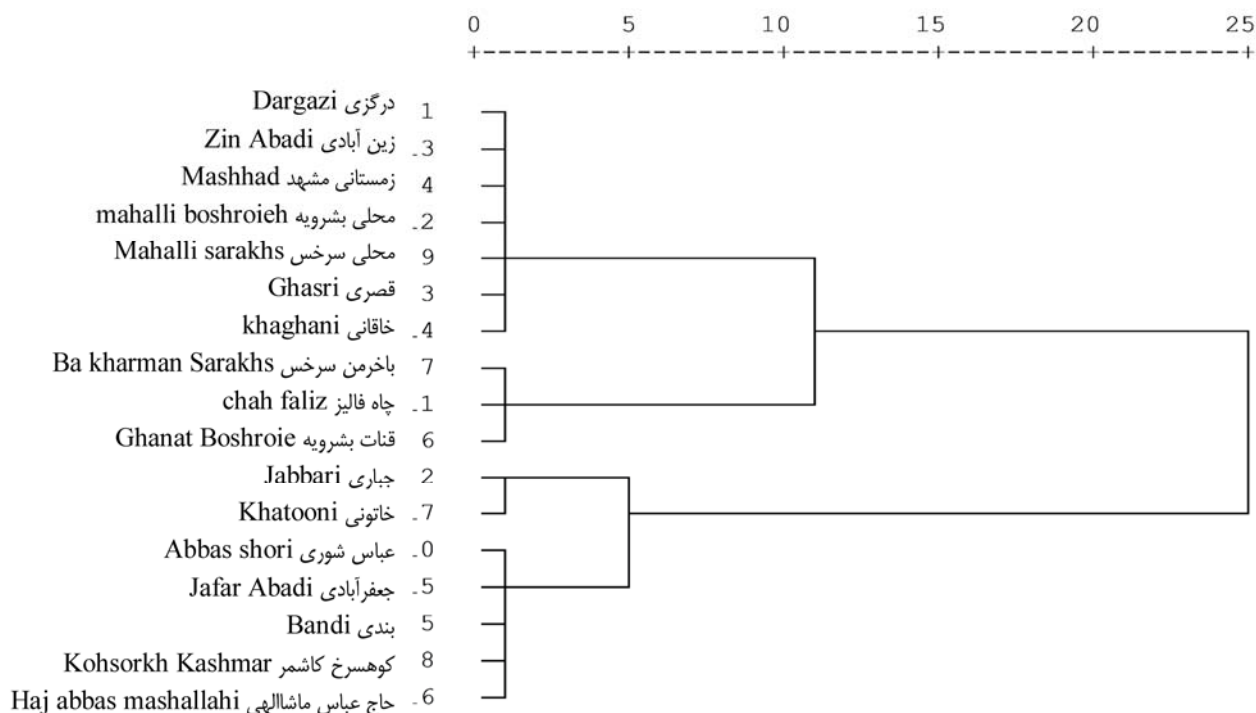
شکل ۱- تجزیه کلاستر ارقام خربزه بومی خراسان رضوی براساس صفات مورفولوژیک

Figure 1- Cluster analysis of some morphological traits of local melon cultivars of Khorasan Razavi Province

خاتونی در گروه سوم و مابقی ارقام شامل عباسپور، جعفر آبادی، بندی، کوهسرخ کاشمر و حاج ماشالاهی در گروه چهارم قرار گرفتند. میانگین عملکرد آن‌ها به ترتیب ۲۴/۷، ۲۳/۶، ۲۹/۲ و ۳۰ تن در هکتار بود که این تجزیه نشان می‌دهد که برای افزایش عملکرد می‌بایست

تجزیه کلاستر بر اساس عملکرد (شکل ۲) ارقام خربزه را به چهار گروه تقسیم نمود گروه اول شامل درگزی، زین آباد، زمستانی مشهد، محلی بشرویه، محلی سرخس، قصری و خاقانی بودند. گروه دوم در برگرنده باخرمن سرخس، چاه فالیز و قنات بشرویه بود. جباری و

از ارقام چهار بهره‌برداری نمود.

شکل ۲- تجزیه کلاستر ارقام خربزه بومی خراسان رضوی براساس عملکرد

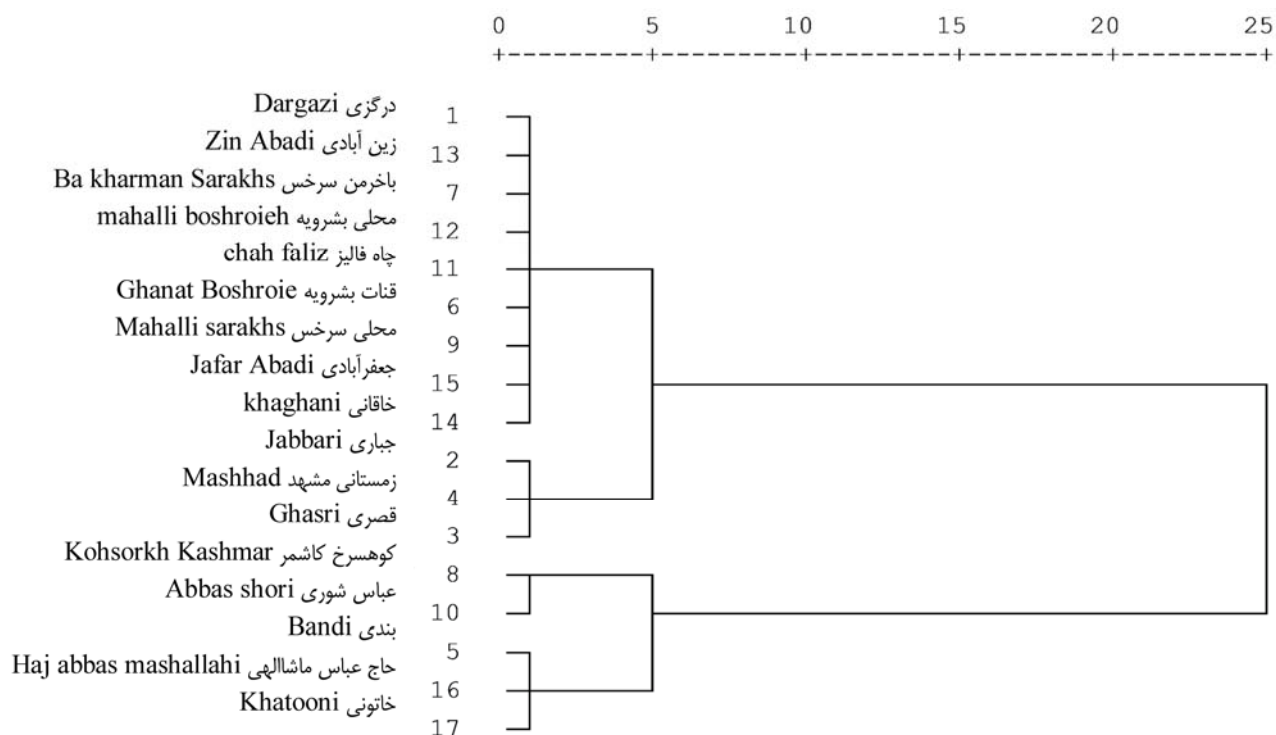
Figure 2- Cluster analysis of local melon cultivars for Khorasan Razavi Province based on yield

درصد قند به ترتیب ۷/۳ برای کلاستر یک، ۸/۹ در کلاستر دوم ۱۰/۵ برای کلاستر سوم و ۴/۶ برای کلاستر چهارم بود که نشان می‌دهد برای افزایش درصد قند بهتر است از ارقام گروه سوم استفاده شود.

تجزیه عامل (جدول ۳) نشان داد که صفات اندازه‌گیری شده مجموعاً ۷۳ درصد از تغییرات جامعه را نمایندگی می‌کنند و در چهار مولفه اصلی قرار می‌گیرند. مولفه اول با پوشش ۲۷ درصد از تغییرات جامع شامل صفات عملکرد، وزن میوه، تعداد بوته، طول میوه، عرض میوه، وزن گوشت و وزن تر و خشک دانه بود. درصد قند، وزن هزار دانه و تعداد میوه در بوته در مولفه دوم قرار داشته و ۱۶ درصد از تغییرات را نشان می‌دهند. مولفه سوم شامل صفات طول بوته ۱۱/۷ درصد از تغییرات را نشان می‌داد، مولفه چهارم نیز با ۱۰ درصد پوشش تغییرات شامل قطر حفره میوه و مولفه پنجم با صفت عرض میوه هفت درصد از تغییرات توجیه نمود.

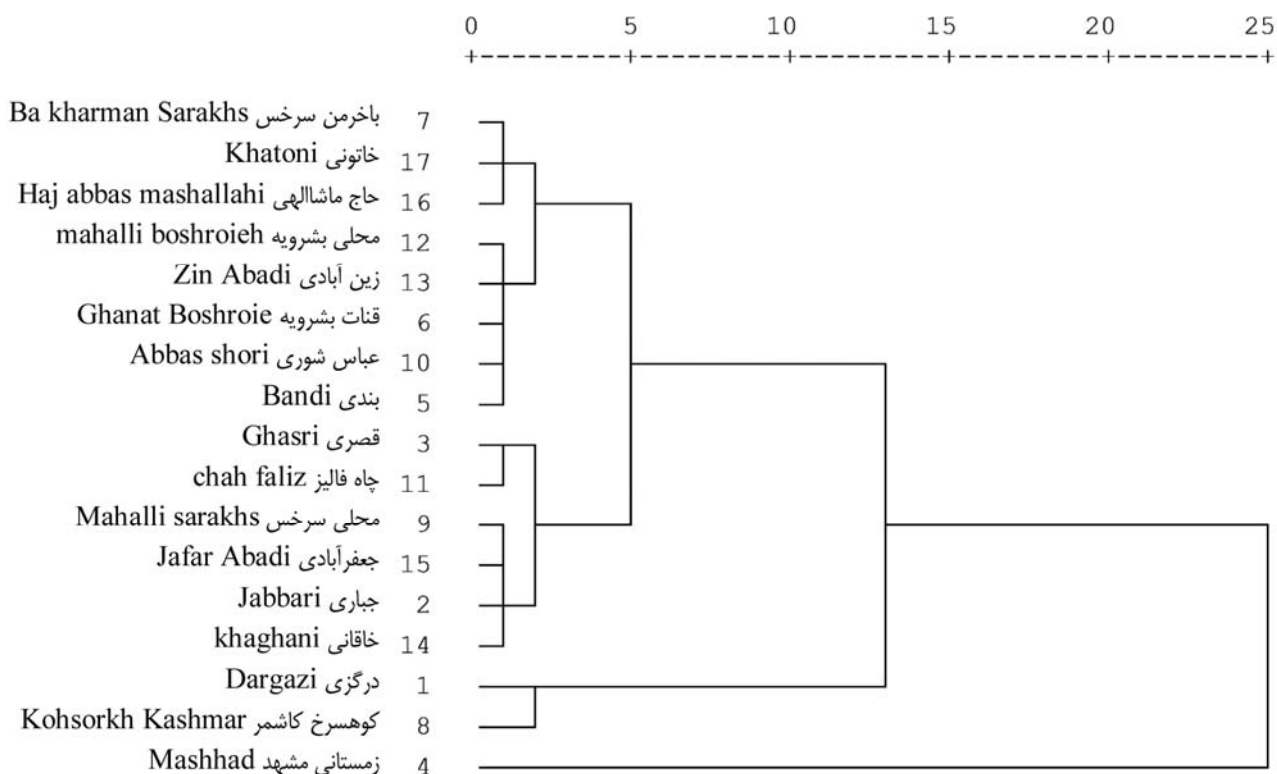
تجزیه کلاستر بر اساس تعداد میوه (شکل ۳) ارقام خربزه را به چهار گروه تقسیم نمود گروه اول شامل درگزی، زین آباد، زمستانی مشهد، محلی بشرویه، باخرمن سرخس، چاه فالیز و قنات بشرویه، محلی سرخس، جعفرآبادی و خاقانی بودند. گروه دوم در برگیرنده جباری، زمستانی مشهد و قصری بود. کوهسرخ و عباسپور در گروه سوم و مابقی ارقام شامل بندی، حاج ماشالاهی و خاتونی در گروه چهارم قرار گرفتند. میانگین تعداد میوه در بوته این گروه‌ها به ترتیب ۲/۵، ۲/۱، ۱/۹۵ و ۲/۹۵ بود که این تجزیه نشان می‌دهد.

تجزیه کلاستر برای درصد قند (شکل ۴) نشان داد که ارقام بر این اساس در چهار گروه قرار می‌گیرند که باخرمن سرخس، خاتونی، حاج ماشالاهی، محلی بشرویه، زین آباد، قنات بشرویه، عباسپور و بندی در گروه اول قصری، چاه فالیز، محلی سرخس، جعفرآبادی، جباری و خاقانی در گروه دوم درگزی و کوهسرخ کاشمر در گروه سوم و زمستانی مشهد به تنهایی در گروه چهارم قرار داشتند. میانگین

شکل ۳- تجزیه کلاستر ارقام خربزه براساس تعداد میوه

Figure 3- Cluster Analysis of melon cultivars for Number of Fruit

شکل ۴- تجزیه کلاستر ارقام خربزه براساس درصد قند

Figure 4- Cluster Analysis of melon cultivars for sugar content

جدول ۳ - همبستگی صفات و مولفه های بدست آمده در تجزیه به عامل ها برای صفات برخی از ارقام بومی خراسان رضوی
 Table 3- Factor analysis for corellation between traits and component in for local melon populations in Khorasan Razavi Province

صفات Traits	1	2	3	4	5
عملکرد Yield	0.579	0.331	0.504	0.361	0.030
وزن میوه Fruit weight	0.579	0.501	0.229	0.026	0.216
درصد قند Fruit sugar content	0.138	-0.487	0.457	0.108	0.252
وزن هزار دانه 1000 seed weight	0.200	0.719	0.073	0.381	0.040
تعداد بوته Number of plant	0.542	-0.088	0.065	0.007	0.609
طول بوته Length of stem	0.228	0.196	0.625	0.224	0.221
عرض بوته Width of stem	0.678	-0.530	0.041	0.006	0.044
عرض میوه Fruit diameter	0.349	0.203	0.122	0.137	0.499
تعداد میوه در بوته Number fruit per plant	0.179	0.727	0.391	0.415	0.124
وزن گوشت flesh weight	0.791	-0.235	0.110	0.210	0.300
قطر حفره میوه Fruit hole diameter	0.813	0.208	0.057	0.044	0.340
وزن تر بذور Fresh seed weight	0.602	0.377	0.404	0.276	0.035
وزن خشک بذور Seed dry weight	0.677	-0.029	0.146	0.570	0.206
قطر حفره میوه Fruit hole diameter	0.161	-0.44	0.603	0.673	0.185

تقدیر و تشکر

بدین وسیله از همکاری مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی خراسان رضوی در اجرای این تحقیق تشکر و قدردانی می شود.

ژنوتیپ های خربزه دارای تنوع بالا از نظر خصوصیات مورفولوژیکی می باشند و از این تنوع می توان برای بهبود صفات مورد نظر در ارقام پرمحصول استفاده نمود. همچنین می توان با خالص سازی آن ها توده های با یکنواختی مورد نظر از نظر این صفات بدست آورده و ارقام مناسب برای مناطق مختلف را انتخاب نمود.

منابع

- 1-Poostchi A. 1971. Cucurbits and cucurbits culture. Frankline press.
- 2- Sobhani A.R., and Hmidi H. 2015. Melon breeding and production management. Tak press.
- 3- Sobhani A.R., Bashtani E., Rafezi R., Haydarpoor A.R., and Gharib M.A. 2015. Khatooni, A new melon cultivar suitable for cultivation in temperate- warm areas of Iran. Seed and Plant Improvement Institute.
- 4- Sobhani A.R. 2011. Khorasan Razavi native melons breeding. First national conference of melon. Torbat Jam. Iran.
- 5-Shafa aldin S., and Vojdani P. 2008. Evaluation of climate and Genetic diversity on Iran melon landraces. Seed and Plant Traits, 13: 41-52.
- 6- Forotan M. 1993. Evaluation the factor which is affecting melon production. Zeiton. 116:12-13

- 7- Feizian A. 2004. Collection of Melons Genotypes of north and center of Iran and evaluation of diversity with RAPID. Msc. Thesis. Modares Uniesity. Iran. 100 p.
- 8- Al-Mefleh N., Samarah N., Zaitoun S., and Al-Ghzawi A. A. 2012. Effect of irrigation levels on fruit characteristics, total fruit yield and water use efficiency of melon under drip irrigation system. *Journal of Food, Agriculture & Environment*, 10 (2): 540-545.
- 9-FAO Statistics. 2001. Faosta, Url: <http://faostat3.fao.org/download/Q/QC/E>
- 10- Feyzian E., Dehghani H., Rezai A.M., and Jalali M. 2009. Correlation and sequential path model for some yield-related traits in melon (*Cucumis melo* L.) *Journal of Agricultural Science and Technology* Vol. 11: 341-353.
- 11- Feher T. 1993. Watermelon: Genetic improvement vegetable crops. Pergmon press. Oxford. New York.
- 12- Lippert L.F., and Hall M.O. 1982. Heritabilities and Correlations in Muskmelon from Parent Offspring Regression Analyses. *Journal of American Society of Horticultural Science* 107: 217-221.
- 13- Nerson H., Paris H., and Karchi Z. 1983. Characteristics of Birdnest-type muskmelons. *Scientia Horticulture*, 21: 341-352.
- 14-Perin C., Dogimont C., Giovinazzo N., Guitton H., Hogen H., and Pitrar M. 1999. Genetic control and linkages of some fruit characters in melons. *Cucurbit Genetics Coop.Rept.* 22:16-18.
- 15- Peterson C.E. 1975. Plant introduction in improvement of vegetable cultivars. *Horti Sci.* 10: 575-580.
- 16- Stefanora S., Nekov S and Todorava T. 1994. Genetic diversity in the cucuribit family. *Plant genetic resources*.Newsletter. No. 99.
- 17-Taha M., Omara K., and Jack A. 2003 Correlation among growth yield and quality characters in cucumis mlo. *Cucurbit Genetics Cooperative Report*.26:9-11.
- 18-Tang M., Zhang B., Xie J., Bie Z., Wu M., Yi M., and Feng J. 2012. Sucrose and citric acid accumulations in melon genotypes with different sugar and acid contents .*Journal of Food, Agriculture & Environment*, 10 (3&4): 225-231.
- 19-Zalapa J.E., Staub J.E., and McCreight J.D. 2006. Generation means analysis of plant architectural traits and fruit yield in melon. *Journal of Plant and Breed*, 125: 482-487.
- 20-Zulkarami B., Ashrafuzzaman M., and Mohd Razi I. 2010. Morpho-physiological growth, yield and fruit quality of rock melon as affected bygrowing media and electrical conductivity.*Journal of Food, Agriculture & Environment*, 8 (1): 249 - 252.